

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE

Els Balsells de la Boada, pagesos de Gavà

Per Manel Alonso Figueras (Amics del Museu de Gavà)

Aquesta comunicació es refereix al llibre editat aquest any per l'Associació d'Amics del Museu de Gavà, escrit per Teresa Balsells, i que es titula *Els Balsells de la Boada. Pagesos a Gavà al segle XX*.

Dèiem, en el resum que se'ns va demanar abans d'emprendre la síntesi de la crònica –feta llibre– que la Teresa Balsells magníficament ha escrit, que calia que aquesta obra estigués en cada casa de la nostra gent, de la gent de Gavà; ens referim, esclar, a la població ja gran gavanenca que ha vist, a través dels anys, una bona porció de la gènesi, del desenvolupament i de l'ocàs d'una finca d'explotació agrària portada amb seny i amb amor per una família procedent de les terres de secà de les Garrigues, de la població d'Arbeca concretament, molt i molt abans que els plans nous de regadiu planificat comencessin en els nostres dies a donar-hi una empenta, suposem que ara ja definitiva, a aquell món rural de les terres del nostre ponent català. La nostra gent gran és, doncs, el darrer testimoni viu d'unes formes de vida, avui extingides, que foren el fonament sustentador de la nostra continuïtat humana; de la mateixa manera que les formes de vida d'avui –que són ben bé unes altres– serveixen; i també, fins que se n'imposen unes altres, aquestes altres hauran de ser el soste-niment de les generacions que vindran.

Encetem, doncs, aquest comentari resum començant per la portada, magníficament il·lustrada amb una fotografia en la qual veiem Josep M. Balsells, l'any 1954, com llaura la terra amb una arada i una força de tir idèntics als que ja en època romana s'haurien pogut veure en qualsevol altre indret de pagesia. Evidentment, fa setanta o vuitanta anys amb prou feines tro-

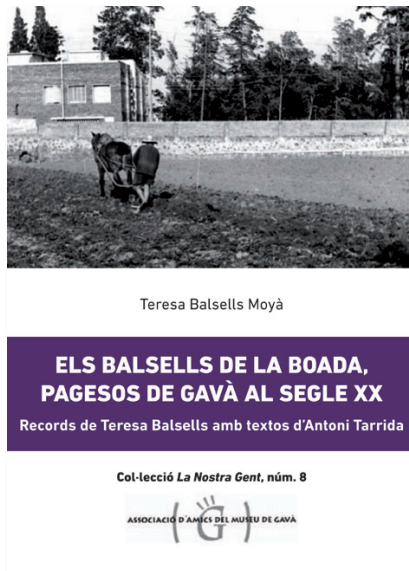
baríem grans diferències entre les eines d'aquell llaurador del començament de la nostra era amb les dels nostres avis pagesos. És cert que després, en el transcurs del segle, vindrien les màquines que la industrialització ens proporcionaria i farien multiplicar el fruit de la terra fins a uns volums de producció que serien considerats impensables en temps anteriors; però aquí, a Gavà, encara no havia arribat el moment del canvi. Mentrestant, la nostra pagesia continuava *"treballant la terra [...] amb amor i força"*, si em permeteu el manlleu, tret de les paraules d'una cançó de Raimon. I la família Balsells Moyà, la de la Boada, per la norma dels segles, no feia menys ni cap altra cosa que allò que feien totes les altres famílies pageses de Gavà.

La família que vingué d'Arbeca a Gavà

Els havien arribat al poble l'any 1932, (com ja hem dit) procedents d'Arbeca, de la comarca de les Garrigues. Això no tindria més importància, que en va tenir, si no hagués estat perquè un oncle de la Teresa, germà de sa mare, que es deia Pere Moyà, també nascut a Arbeca, i boter d'ofici, s'havia traslladat a viure a Gavà cap a mitjan anys vint. Aquí havia obert una petita indústria, amb taller inclòs, al carrer del Cap de Creus, que aleshores duia el nom de Jaume I. Per tant, el primer cap de pont dels Balsells Moyà ja havia estat enclavat en un territori, el Pla del

Llobregat,¹ on en els anys a venir donaria a la família moltes alegries –i també abundants llàgrimes– en la consecució d'un indret on viure, i on tot semblava que trobarien oportunitats per desenvolupar-se culturalment i com a nucli familiar.

1. El Pla del Llobregat no és un topònim oficial, però era el nom que popularment es donava, abans de l'aprovació de l'ordenació comarcal, a les terres del Delta i la Vall Baixa del Llobregat. A Gavà, al carrer de la Mare de Déu de Bruguers, encara hi ha una casa que a la façana, amb rajoles, s'identifica amb aquesta denominació.

La finca de la Boada era una de les grans peces de terra de llaura que hi havia arran i dins mateix del nucli urbà del poble. Sempre m'ha sorprès aquesta característica de l'explotació de la terra en el nostre poble; tot i que és força extens, i que hi havia –i encara n'hi ha– força terra per cultivar, lluny enllà dels carrers i de les cases, prou apartada del nucli urbà. El cas de la Boada, doncs, és paradigmàtic; com també en són exemple les de cal Pauet del Dents i, temps després, a tocar d'aquesta masia, els planters de la família Lladó. Un xic més allunyat fou el treball de la terra dels Tintoré, en què els seus ametllers i garrofers arribaven gairebé a tocar les cases del capdamunt del carrer de Sant Joan i de la placeta de Magdalena Trias, arran de la carretera de Begues. I, a part de can Tintorer hi havia, a ben poca distància, una altra gran casassa: can Pere Bori, més amb aspecte de residència senyorial que de masia, però que també va tenir al voltant terres cultivades fins gairebé a tocar els darreres de les cases del carrer de la Mare de Déu de Bruguers, que avui donen al d'Antoni Gaudí. Amb aquests exemples ens podem adonar que, a Gavà, habitatge i feina a prop era un fet, no l'únic ni insignificant, sinó que va tenir una importància relativament gran comparada amb l'explotació agrària a les terres de les Sorres.

Però, tornem a la Boada. Aquesta finca tenia una gran extensió, i uns límits que els podem descriure sobre el plànol de la manera següent: al sud i sud-est, el carrer de Castelldefels, que finia a la plaça de Mn. Jacint Verdaguer fins a la riera de les Parets. Resseguint amunt la riera, la tanca de pedra pujava fins l'actual plaça de l'Església. Després, tombant a la dreta, la paret de la finca passava per davant mateix del mur lateral de l'antiga par-ròquia de Sant Pere, la que fou cremada en els primers temps de la guerra civil de 1936, i seguia per tot el que avui és el carrer de la Generalitat de Catalunya,² fins a trobar la plaça de Mn. Jacint Verdaguer, aleshores anomenada plaça del Nicolau; un terreny que, considerant tota l'extensió, feia 33.837,316 metres quadrats; és a dir, gairebé set mujades.

Els propietaris de la terra

Les terres de la Boada havien estat, de segles, una propietat dels barons, i fins al XVII la mantingueren. En aquell segle la cediren al pagès Pau Guardiola, de Viladecans, i d'aquest passà

2. De temps antic, lògicament, aquest carrer era el de l'Església, o de la "Professó", i així es va dir fins l'any 1939, en què li fou canviat el nom pel de Mn. Joaquim Masuet (Caído por Dios y por España). L'any 1979 va ser anomenat carrer de la Generalitat de Catalunya.

a inversors barcelonins, ja al segle XVIII. Seguint la febre d'adquirir finques per gran part de la burgesia urbana de les grans o petites ciutats, aquestes terres foren comprades per Joaquim Vayreda, de la nissaga dels gran pintors paisatgistes d'Olot. Després passà a mans del senyor Serra Roca, director general de les indústries tèxtils Serra-Balet. Més tard fou adquirida per Artur Costa Martí, el qual hi va fer construir una casa masia, tot i que aquelles terres no les conreava ningú, i va voltar tota la propietat amb una paret de pedra de tres metres d'alçària amb una gran porta de barri, de ferro. Aquesta porta permetia el pas d'una persona mitjançant una portella practicada en la de ferro, que es feia servir només per entrar i sortir de la casa sense necessitat d'obrir la del barri.

I, finalment, la Boada passà a mans d'una família provinent de Manlleu, els Roca Soler (constituïda pels germans Àngela, Josep, Maties i Martí),³ grans industrials i fabricants de calderes i radiadors de calefacció al poble d'origen, que es van instal·lar a Gavà atrets per les immillorables condicions que els oferia l'abundància inesgotable de la sorra per a la preparació dels motlles, imprescindibles en la seva producció industrial. A més, el fet que aquí hi havia estació de ferrocarril, i que el poble era tan pròxim a Barcelona, va decantar la tria d'aquest lloc tan adient de manera decisiva. L'administració d'aquesta propietat, com la d'altres de la família Roca, era portada i dirigida per la senyora Àngela Roca Soler. Aquesta senyora, que no tenia uns grans coneixements d'administració industrial i comercial portava amb pulcritud tot el que feia referència a la relació de clients i proveïdors de la fàbrica. I va ser ella, també, qui va fer tractes amb el pare de la Teresa, el Ramon Balsells, perquè es fes càrrec de conrear les mujades de la Boada i treure'n el profit econòmic que beneficiés ambdues parts al cinquanta per cent cadascuna.

La senyora Angeleta (així l'anomenava afectuosament la gent de Gavà) vivia a Barcelona, a l'avinguda de la República Argentina. Sovint venia a Gavà amb el seu cotxe, que el conduïa en Pere Moyà, oncle de la Teresa, i dedicava la seva estada a ocupar-se de qüestions de l'administració de la fàbrica. I també, aprofitava una part del temps per visitar la família dels masovers de la Boada i passar comptes i, si coincidia que tocava fer el cobrament de la renda, la rebia i en feia un rebut. Hi passava força estona, ja que s'hi trobava força bé conversant amb la família Balsells. Així s'assabentava de com anaven les coses

3. Àngela, 1880 – 1960. Josep, 1884 – 1978. Maties, 1885 – 1959. Martí, 1888 – 1969.

pel poble perquè, tot i no viure-hi, li agradava saber novetats: defuncions i naixements, o algun casament, o altres esdeveniments importants. Si venia al cas, i hi havia alguna cosa primerenca a l'hort, li encantava acceptar un present de mans del Ramon: ja podia ser fruita, verdura o alguna hortalissa acabada de collir; i més, sabent que era de les seves terres. El seu xofer sempre tenia un sac a punt per encabir-hi qualsevol cosa que, de camí de tornada cap a casa, trobés necessària per a la seva cuina. Uns quants anys després, no gaires, esclatà la guerra, i la família Roca es van veure en la necessitat de fugir per salvar la vida de mans de gent incontrolada que es va apoderar del poble.

Els Balsells, i com a principal actor el pare de família, per causa de la guerra, havien guardat uns diners i n'havien ingressats uns altres pel dia que haguessin de passar comptes amb els propietaris de la Boada, la família Roca. Acabat el conflicte bèl·lic va sortir una ordre del Govern del nou Estat, amb la qual manava tothom a fer un lliurament dels diners en efectiu que els ciutadans tinguessin a casa i que els dipositessin en un compte del banc de la respectiva població.⁴ Tothom va córrer a complir l'ordre, però el cert és que en van quedar molts a les cases, ben amagats. Uns altres els van amagar, enterrats. Aquest fou el cas de la família de la Teresa. Qui sap si encara els podrien fer servir... El cas és que, sota terra i embolicats amb un sac, la humitat els va fer malbé i, allò que passa amb la fortuna dels pobres, també van deixar de ser de curs legal. Per tant, res de res no van poder aprofitar.

El retorn a Gavà de la família Roca va fer engegar de nou tota la seva activitat. Els germans, a la fàbrica, la senyora Angeleta, als assumptes comercials i a la cura i als lloguers de la seva propietat. Tothom reconeixia que era una dona amant de fer obres de caritat i beneficència –diguem-ne, a gran escala– en coses que lluisin: el col·legi de les monges (les germanes Agustines) per exemple; el taller de costura, amb berenar inclòs, que es feia al Centre Cultural, i aquest mateix edifici al carrer de Sarrià, també sufragat amb els seus diners. Els berenars amb gots de llet i alguna cosa per mastegar, a les nenes del col·legi de les Agustines, les famílies de les quals eren persones d'escassos recursos econòmics, i etcètera. En canvi, en ocasions, havia oblidat tenir detalls de generositat amb persones humils que li havien professat una fidelitat molt gran.

4. El justificant de l'ingrés encapçalava un títol que deia "Fondo de papel moneda puesto en circulación por el enemigo."

El bestiar de la Boada

La guerra havia quedat enrere. No n'hem fet gaire esment perquè, principalment, ens interessava de remarcar la vida d'aquell nucli familiar pagès que regentà la masia en un temps, diguem-ne, normal. (*Jo encara recordo, de petit, una expressió que es deia a casa i entre la gent del meu barri –disculpeu la meua intrusió, fora del guió que m'havia marcat– per fer referència al temps d'abans de la guerra: "En temps normal, compràvem això o allò a tant la peça, o les tres unces...! I, ara, tot és més car, i dolent." Aquest "temps normal" volia dir "abans de la guerra" perquè, passada la guerra, el temps havia deixat de ser normal*).

Diu la Teresa que "passada la guerra vam tornar a criar animals domèstics". És tan entranyable i significativa aquesta frase... Els que hi havia hagut abans devien haver mort, els gossos, que feien de vigilants i d'animals de companyia. I, de gats, també n'hi havia... Els animals de feina, els cavalls foren animals molt nobles, com correspon a la seva essència de treballadors... I de ben ensenyats! Els altres, els de consum humà, van ser els porcs, dels quals en criaven dos cada semestre per vendre. I, tal com era tradició, els compraven petitons a la festa de la Candelera de Molins de Rei. Dels dos porcs del segon semestre en reservaven un per al rebost de casa, i l'altre anava al mercat. Fins que van decidir vendre'ls tots. El porc que era per al consum de la família el feien esperar fins al dia de la festa: el de la matança. D'aviram també n'hi havia: coloms, gallines, ànecs, dues gàbies amb ocells, algun gall dindi, i pollastres per fer capons destinats al Nadal, sempre per encàrrec; i a més, uns quants conills no feien mai nosa. A part, hi havia una cabra molt respectada que el Josep Maria, son germà, la munyia sovint perquè als menuts els agradava molt la llet.

La juguesca de les garberes, any 1946

Aquest fet no el podíem deixar de banda en aquest resum per més d'una raó, i n'és una que, en aquest relat escrit, hi va intervenir la mà de l'enyorat amic Antoni Tarrida Pugès a petició pròpia. ¿Com podria ser que, tractant-se d'un fet d'aquells que passaven un cop cada qui sap quan, i havent estat el Tarrida un testimoni d'excepció, no hi tingués un espai en aquesta crònica? Fóra imperdonable. I així ho reconeixia la mateixa Teresa Balsells, perquè ho ha deixat escrit: "...proposició molt concreta: que el capítol de la juguesca de les garberes l'escriuria en part ell, perquè era un dels pocs supervivents que podia expli-

car-ho. Va insistir molt, amb tot el seu bon caràcter. M'hi podia negar? Doncs, no." Un esdeveniment com aquell va convocar durant setmanes una considerable concentració d'especulacions i va ser motiu de converses de cafè –abans i després– molt temps després d'haver finit aquella "èpica" aventura.

En el text, realitzat com hem dit per la mà de l'Antonet, no deixem de veure-hi, tampoc, la de la mateixa Teresa. I és ben lògic! La cosa de la juguesca s'ho valia, i així va ser. Deia l'Antoni Tarrida: *"A Gavà s'ha reprès el conreu del blat, cosa que en els anys de la guerra hauria estat impensable, no perquè estigués prohibit, sinó perquè és un conreu que vol molts esforços entre la sembra i la batuda. Molts braços a esmerçar i pocs de disponibles perquè la guerra se n'havia endut molts. I, com que calia urgentment farina, a partir d'aleshores el cultiu del blat va augmentar fins al límit totes les seves possibilitats i, com a resultat, un parell d'anys més tard els bladars ocupaven ben bé un terç de la superfície agrícola gavanenca. Aquell any la collita es presentava extremament generosa. I d'aquí sorgí la simpàtica juguesca que, avui, més de seixanta anys després, els més grans rememorem."*

La juguesca consistia en saber si els pagesos de la Boada podrien encabir i transportar, des del camp a la màquina de batre, fins a 10 garberes en un sol viatge. No cal dir que van guanyar l'aposta.

La pagesia. El conducte o pou mort

De moments i episodis plaents, doncs, se'n fruien de tant en tant. El futbol, les festes majors, les efemèrides extraordinàries i tradicionals, com el Tres Tombs, la Pasqua a Bruguers, les processons per les diades assenyalades, una colla castellera,⁵ etc. Pel que fa a la resta de l'any, la feina se'n duia tots els esforços. I aquí hem de ressenyar, ni que només sigui amb paraules breus i poques, la terrible tragèdia que va assolar la família de la Teresa. El Ramon, el pare; el Pere, el germà i el Joaquim, el xicot de la Teresa. Tots tres van perdre la vida en un instant, l'un darrere l'altre, per la inhalació dels gasos tòxics acumulats en un pou mort d'una vaqueria del capdavall de la Rambla, del qual n'havien de treure el fem per a adobar els seus horts.

5. L'any 1947, un casteller procedent de Valls, en Josep Batet Figuerola i la seva família, amb un bon grup d'amics de Gavà, van fundar una colla castellera que van anomenar Xiquets d'Eramprunyà, entre els seus components els Balsells n'eren membres.

Ja hem comentat al principi que, a la família Balsells, la Boada donaria *"moltes alegries –i abundants llàgrimes– en la consecució d'un indret per viure."* I en aquest mes d'octubre s'acompleixen seixanta-tres anys d'aquell fet luctuós.

Fer de pagès a la Boada

D'aquelles gairebé set mujades que hem esmentat abans, tres quartes parts (més o menys) es dedicaven a plantar la verdura i l'hortalissa de consum més ràpid. Patates, que se'n feien dues collites l'any. Després hi havia la verdura de canya alta: la mongeta tendra, en diferents varietats: carall, facciosa, perona, mig dol i ganxet. Aquesta darrera es collia seca fins a esdevenir lleugum. De canya mitjana hi havia els tomàquets, pebrots, albergínies i la mongeta tendra del cuc, de la qual, un cop collida se'n separaven les tres formes i, la més petita, se separava molt bé perquè era la que es venia més cara. Tot un bé de Déu d'hortalisses diverses acompanyaven les que hem esmentat. Les plantes terreres: melons, cogombres, carbassons, moniatos, raves, enciams, cebes, faves, carxofes, espinacs, bledes, cols (segons la temporada) i coliflors, i etcètera. La part de baix, la del carrer de Castelldefels estava destinada als arbres fruiters, a l'alfals i també a algun cereal. És evident, doncs, que vivíem de la terra, i exclusivament de la terra, i també en vivia tot el bestiar que teníem, que complementava la producció d'una manera rica, plena; per a la qual cosa hi calia esmerçar tots els esforços necessaris, que mai ningú de la família va regatejar.

La integració a Gavà

Com més anem penetrant en la vinculació de la família Balsells en aquest gran conglomerat –gran família de famílies que va ser i és Gavà–, amb tot el que això significa, amb tot el que té de bondat i de no tanta bondat, amb tot el que té o pugui tenir d'aspre o de suau, de beneit o de maleit, més ens adonem que tots els membres d'aquesta família, els Balsells Moyà, van ser com uns elements aglutinadors de bonhomia. Uns agents d'acció benefactora per a aquest poble que els va acollir, en un principi sense manifestacions exagerades de simpatia, però tampoc de rebuig, diguem-ho ben clar. Eren unes persones que venien a treballar, i aquesta és una virtut que mai no fa nosa, vagi un on vagi. I el poble de seguida se'n va adonar que eren una família honorada i com cal. D'aquí va venir tot el gran afecte que van despertar en el conjunt de la societat gavanenca. La família Balsells, de la Boada –gairebé estem temptats d'escriure el nom i el lloc com si fossin tots dos un gentilici in-

destriable– foren per a Gavà com una mena de “sal de la terra”, fent servir l'expressió evangèlica com a adjectiu que, al meu parer, perfectament els identifica.

I diem tot això, no per un voler quedar bé, ara que tenim davant un llibre mitjançant el qual la Teresa ens explica les penes i fatigues d'aquella bona gent que en els anys més que difícils de la guerra, de la postguerra, de les penúries i drames soferts en aquest Gavà tan estimat; però –qui s'ho podia pensar?– que fou el lloc on la dissort més amarga va planar i va caure damunt d'ells d'una manera que, potser, en una altra família hauria estat causa d'esfondrament perpetu.

La Teresa ha escrit que el seu pare era un home que *“es delectava, i tenia cura d'inculcar-nos l'amor per la música. Per a ell, tot el que fos cultura era important transmetre-ho a la família. Era una persona amb un gran neguit cultural, i amb molta facilitat per aprendre tot el que estava al seu abast.”* Per tant, per tot això que ella diu no ens ha de sorprendre que els fills de la família s'involucressin en activitats culturals de les que s'organitzaven a Gavà. En vida dels germans, dels dos nois, podíem veure, per exemple, el Josep Maria, vestit de soldat romà en una freda nit de Reis cavalcant el seu Canela, que era el nom del cavall que muntava. O bé, participant en la colla de castellers que ja hem citat. Quan va morir, tots els seus amics i coneguts del món casteller van sentir d'allò més el seu traspass, perquè va ser una persona molt i molt estimada. El reconegut fotògraf Pere Català Roca, corresponsal de la revista Destino, en va deixar constància escrita del pas per la Colla Vella de Valls d'aquest insigne casteller que va ser Josep M. Balsells Moyà. O també, en el camp de la música, acompanyar amb el so de la guitarra actes litúrgics a la parròquia de Sant Pere de Gavà... O bé, formant part del grup benèfic d'Art i Caritat, que tantes persones va aplegar en una obra, totalment desinteressada econòmicament o de qualsevol altre afany lucratiu, per fer arribar a molts malalts unes hores de goig i de simpatia... O essent un entusiasta de la fotografia i, alhora, practicant amb gran èxit i guanyant premis locals amb trofeu inclòs per les obres presentades.

Evidentment, amb una atmosfera d'afany de cultura, i no menys de pràctica també, tal com es respirava en aquella casa pairal, no ens pot sorprendre que en sortissin uns membres tan avantatjats.

I de la Teresa què en direm? Doncs, que és una fidel seguidora dels delits i desigs del seu pare. Ella és una ferma i constant

contribuidora en moltes tasques i activitats culturals: No cal que diguem que el món casteller és, per a ella, com una mena d'enamorament irresistible, una atracció que la té arrelada a la sang (perquè de la seva sang en van sortir uns escarrassats impulsors i continuadors). I no és perquè sí, que ha viatjat milers i milers de quilòmetres seguint les passes de la Colla Vella de Valls, de la qual és una sòcia fidelíssima. A més a més, i sense allunyar-se ni un pam de la seva fal·lera cultural, de fa força anys és membre de la Junta directiva de l'Associació d'Amics del Museu de Gavà, a la qual ha dedicat i hi dedica molts esforços. Va a conferències, a concerts, sortides culturals de les que organitza el Museu de Gavà i l'Associació. Ha recorregut diversos indrets del món per al seu enriquiment cultural i, de ben segur que de tot arreu on ha estat, n'ha “omplert el sarró de riques perles de cultura” que la fan més sàvia i més lliure.

Deixeu-me, doncs, que expressi, a la vista del que ella mateixa ha reflectit en el seu llibre de memòries que, tot el que hem pogut veure del comportament cultural dels membres de la Boada, es deu a haver pertangut a aquesta valuosa família, perquè a part de ser gent treballadora, sofrida i amiga de tothom, van ser gent de cultura. Cal que tothom ho tingui ben present: ser i fer de pagès, de cap de les maneres ha de ser sinònim d'incultura.

I això és tot!